

کارکردهای سیاسی تکافل اجتماعی

پدیدآورنده (ها) : آرام، محمدرضا

علوم اجتماعی :: نشریه علوم انسانی اسلامی صدرا :: زمستان ۱۴۰۰ - شماره ۳۹

صفحات : از ۵۳ تا ۵۶

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1858839>

دانلود شده توسط : پژوهشکده بیمه

تاریخ دانلود : ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوی جهادی
- ماهیت تبلیغات غرب و کارکردهای سیاسی- اجتماعی آن
- نظام معنایی و کارکردهای سیاسی - اجتماعی عزاداری در تشیع
- کارکردهای سیاسی-اجتماعی و فرهنگی اربعین حسینی
- کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن
- کارکردهای سیاسی سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی و سیاست
- تأثیر کارکردهای شبکه‌های اجتماعی بر سمت‌گیری‌های فرهنگ سیاسی کاربران دانشگاهی در ایران (مطالعه موردی وایبر و تلگرام)
- (SMS) اس . ام . اس . و کارکردهای سیاسی - اجتماعی آن (تجربه های ایرانی، نمونه جهانی)
- نظام معنایی و کارکردهای سیاسی اجتماعی اجاق و آتش در میان قشقای‌ها
- همگونی تصوف با تشیع و کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن در مازندران (۷۶۰ - ۷۹۵ ه.ق)

کارکردهای سیاسی تکافل اجتماعی

محمد رضا آرام*

اجتماعی و هر همکاری متقابل میان گروه‌های اجتماعی در جامعه اسلامی براساس یک یا چند مبنا انجام می‌گیرد. تراحم، تعاون، عدالت، احسان، مسئولیت همگانی، ایثار، سیادت و سروری، جود و انفاق از جمله مبانی تکافل اجتماعی هستند.

تفکیک این مبانی از یکدیگر کار دشواری است، اما براساس تعابیری که در احادیث و آیات قرآن کریم آمده است، می‌توانیم تعابیر مختلفی را ذکر کنیم.

تکافل اجتماعی در مرزهای اعتباری ملی، محدود و محصور نیست. مبانی و نهادهای موضوع تکافل از دایره مرزهای ملی بیرون است و می‌تواند میان دولت‌ها و ملت‌ها جاری شود. این امر مخصوصاً در نهاد اخوت و برادری عام

(تکافل اجتماعی) یعنی شناسایی نوع و میزان نیازها و مشکلات یکدیگر برای یاری چندجانبه میان افراد جامعه مدنی، به طوری که تمام نیازهای افراد تأمین و مشکلاتشان مرتفع شود. این هم‌یاری مدنی، در بستر نهادهای فعال در حوزه تکافل (خانواده، همسایه، خویشاوندان، عشیره، دوستان، برادران دینی، ولایت و نظام سیاسی) و به مثابه کمربندهای حمایتی نظارتی پیشادولتی انجام می‌شود.

تکافل اجتماعی در پیوندها و علقه‌های اصیل نسبی و سببی، دینی، انسانی و فطری ریشه دارد. این پیوندها می‌توانند چنان محکم و ریشه‌دار شوند که فرد نیازها و مشکلات دیگران را نیاز و مشکل خود بداند. با تعمق در دستورات دینی می‌توانیم به مبانی تکافل اجتماعی پی ببریم. تکافل

تجلی بیشتری پیدا می‌کند. امیرالمؤمنین (ع) در عهدنامه مالک اشتر، مردم را به دو گروه تقسیم می‌کند: «وَلَا تُكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا صَارَ بِاَتَعْتَمِمْ أَكْلَهُمْ فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَخَ لَكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ» (شریف الرضی، ۱۴۱۴، ص ۴۲۷). مردم بر دو گونه هستند: یا برادر دینی تو هستند یا هم‌نوع تو از لحاظ انسان بودن. بنابراین، نباید با احدی تعامل حیوان‌گونه و سودجویانه داشت.

یکی از مهم‌ترین عرصه‌های بروز تکافل اجتماعی در سطح بین‌المللی «دیپلماسی فرهنگی» است. دیپلماسی فرهنگی، یعنی تلاش و کوشش و اقدامات از پیش طراحی شده و سازمان‌یافته برای تأثیرگذاری بر برداشت‌ها، ادراکات، افکار، انگاره‌ها، ایدئال‌ها، ارزش‌ها و باور ملت‌ها و کشورهای دیگر از طریق تبیین و ترویج فرهنگ و تمدن اسلامی. یکی از مهم‌ترین ابزارهای دیپلماسی فرهنگی، حمایت معنوی و مادی از ملت‌ها و کشورهای نیازمند و مستضعف است.

منطق سیاست خارجی کشورهای برای حمایت از دیگران می‌تواند چهار حالت پیدا کند: ۱. منطق منفعت‌محور که در آن روابط براساس تحلیل هزینه‌فایده تنظیم می‌شود؛ ۲. منطق اقتضامحور که در آن کشورها براساس اقتضانات ارزشی و هنجاری هویتشان عمل می‌کنند؛ ۳. منطق توجیه‌محور که در آن کشورها اقدامات خود را براساس ارزش‌ها و هنجارهای مقبول داخلی و بین‌المللی توجیه می‌کنند؛ ۴. منطق تکلیف‌محور که در آن کشورها براساس مسئولیت‌های انسانی و اخلاقی و الهی، سیاست‌های حمایت‌گرانه را اتخاذ و اعمال می‌کنند. منطق اخیر مطلوب‌ترین منطق برای دیپلماسی فرهنگی است (دهشیری و دیگران، ۱۳۹۲، صص ۱۲-۱۰).

دین به‌عنوان عامل تشکیل‌دهنده نظام معنایی زبان و خانواده به‌عنوان عامل شکل‌دهنده حکومت‌ها، دو سر طیف دیپلماسی فرهنگی محسوب می‌شوند و زمینه‌ساز شکل‌گیری ارتباطات میان‌فرهنگی هستند (ابراهیمی خوچین، ۱۳۹۲، صص ۱۰۵-۱۰۴).

احسان به دیگران، مبنایی جهان‌شمول برای تکافل و دیپلماسی فرهنگی است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» (الرحمن: ۶۰) آیا پاداش احسان چیزی جز احسان می‌تواند باشد؟ امام صادق (ع) احسان در این آیه را مبنایی جهان‌شمول معرفی می‌کند.

علی بن سالم از امام صادق (ع) نقل می‌کند: «آیة فی کِتَابِ اللَّهِ مُسَجَّلَةٌ: قُلْتُ وَ مَا هِيَ؟ قَالَ: قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» جَزَتْ فِي الْكَافِرِ وَ الْمُؤْمِنِ وَ الْأَبْرَّ وَ الْفَاجِرِ، وَ مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَعَلَيْهِ أَنْ يَكْفِي بِهِ. وَ لَيْسَ الْمُكَافَأَةُ أَنْ يَصْنَعَ كَمَا صَنَعَ حَتَّى يُرْبِي، فَإِنْ صَنَعَتْ كَمَا صَنَعَ كَانَ لَهُ الْفَضْلُ بِالْإِبْتِدَاءِ» (کوفی اهوازی، ۱۴۰۲، ص ۳۱؛ شیخ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۶، ص ۳۰۶)؛ «آیه‌ای در قرآن هست که عمومیت و شمول کامل دارد. راوی می‌گوید: عرض کردم که کدام آیه است؟ فرمود: این سخن خداوند متعال که می‌فرماید: «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» که درباره کافر و مؤمن، نیکوکار و بدکار جاری می‌شود (که پاسخ نیکی را باید به نیکی داد) و هرکس به او نیکی شود، باید جبران کند و راه جبران این نیست که به اندازه او نیکی کنی، بلکه باید بیش از آن باشد؛ زیرا اگر همانند آن باشد، نیکی او برتر است؛ چراکه او آغازگر بوده است» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۳، ص ۱۷۱).

بنابراین، می‌توان احسان را مبنایی مشترک برای تکافل میان تمام انسان‌ها دانست.

احسان به دیگران از مؤلفه‌های افزایش «قدرت نرم» محسوب می‌شود. قدرت نرم به معنای توانایی واداشتن دیگران به اقدام مدنظر خود از راه ایجاد جذبه و کشش است؛ به‌گونه‌ای که طرف مقابل، با خواست و تمایل قلبی خود از ما حرف‌شنوی داشته باشد و با ما همراه و هم‌صدا شود (Nye, 2011, p 21). امیرالمؤمنین (ع) در قاعده‌ای بسیار مهم به نقش یاری گرفتن و تکافل، در کاهش یا افزایش قدرت نرم اشاره می‌کند: «اسْتَعْنِ عَنِّ مَنْ شِئْتَ تَكُنْ نَظِيرَهُ

وَإِحْتَجَّ إِلَى مَنْ شِئْتَ تَكُنْ أُسِيرَةً وَأَفْضِلْ عَلَيَّ مَا شِئْتَ تَكُنْ أُسِيرَةً» (مفید، ۱۴۱۳، ج ۱: ۳۰۳)؛ نیاز خود را به سویی خالق بی نیاز عرضه کن و از مردم چیزی نخواه تا مثل آنها محسوب شوی، نیاز خود را به هرکه خواهی عرضه کن تا اسیر او به حساب آیی و نیاز هرکس را که می خواهی تأمین کن تا امیر بر او باشی.

تکافل دولت‌ها و ملت‌ها نسبت به دولت‌ها و ملت‌های مستضعف، منجر به گسترش قدرت نرم تکافل‌گران می‌شود. از جمله مهم‌ترین راه‌های افزایش قدرت نرم دولت‌ها و ملت‌های تکافل‌گر و افزایش هم‌گرایی می‌توان به این موارد اشاره کرد:

تبلیغ و تألیف قلوب؛ گسترش حوزه نفوذ اجتماعی؛ تقویت امکان دیپلماسی عمومی؛ تصویرسازی مثبت و ایجاد اعتبار در افکار عمومی جهانی؛ تبلیغ عملی و صدور و ترویج نظام‌های ارزشی و ایدئولوژیک.

تکافل با خط‌مشی «نمک‌گیرکردن» روش بسیار مناسبی برای اثرگذاری غیرمستقیم بر افکار عمومی ملت‌های دیگر و به تبع آن، سیاست‌های دولت‌های ایشان، به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت نرم است؛ چراکه تکافل با جلب حمایت افراد و گروه‌های درونی سایر جوامع، باعث افزایش حمایت از سیاست‌های کشور تکافل‌گر و در نتیجه، رشد قدرت دیپلماتیک او می‌شود.

بنابراین، تکافل مهم‌ترین عامل پیوند بین‌المللی است. پیوندها از اولین لایه‌های تکافل، همچون خانواده و خویشان، آغاز می‌شود و سپس به همسایگان، اطرافیان و در نهایت، همه انسان‌ها در همه‌جای جهان تسری پیدا می‌کند. در اثر تداوم، به افزایش قدرت نرم و پیوندهای قوی‌تر و تشکیل جامعه جهانی و امت واحد اسلامی منجر می‌شود (دهشیری و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۱۶۵).

مشهور است که «أَنَّ الْإِنْسَانَ عَيْدُ الْإِحْسَانِ» همانا ذات بشر بنده احسان است. روزی ذوالقرنین به استادش

تکافل با خط‌مشی «نمک‌گیرکردن» روش بسیار مناسبی برای اثرگذاری غیرمستقیم بر افکار عمومی ملت‌های دیگر و به تبع آن، سیاست‌های دولت‌های ایشان، به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت نرم است؛ چراکه تکافل با جلب حمایت افراد و گروه‌های درونی سایر جوامع، باعث افزایش حمایت از سیاست‌های کشور تکافل‌گر و در نتیجه، رشد قدرت دیپلماتیک او می‌شود.

ارسطاطالپس گفت: مرا نصیحتی کن. استاد در پاسخ گفت: «مَلِكُ الْبِلَادِ بِالْفِرْسَانِ، فَاَمَلِكُ الْقُلُوبِ بِالْإِحْسَانِ» من بالشکرکشی کشورگشایی کردم، اما تو با احسان قلب‌ها رافتح کن (مازندرانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۲۱۹). سخن گفتن از مجاری رسمی با دیگرانی که از لحاظ مبانی معرفتی و اعتقادی با ما فاصله دارند، چندان سودمند نخواهد بود، اما سخن گفتن با آنها با زبان فطری، بسیار کارساز است. مبانی و نهادهای موضوع تکافل، نهادهای فطری و جهان‌شمولی هستند که افراد با هر ملیت، نژاد و مذهبی به راحتی می‌توانند زبان آن را بفهمند و از آن تأثیر بپذیرند. البته طبیعی است که اگر تکافل از سوی دولت‌ها یا گروه‌های منحرف و معارض باشد، تبدیل به ابزاری برای نفوذ به دیگر ملت‌ها و کشورها می‌شود.

تکافل اجتماعی در عرصه دیپلماتیک صرفاً امری مستحب و ارشادی نیست که برای ترک آن، هیچ عقوبتی در دنیا و آخرت وجود نداشته باشد. در روایات متعدد و به طُرق معتبر از معصومین علیهم السلام نقل شده است که «هرکس نسبت به یاری برادر دینی اش بخل بورزد و تلاشی برای حل مشکلات و تأمین نیازهای او نکند، قطعاً مبتلا به یاری کسی خواهد شد که معصیت‌کار است و از این کار هیچ سودی

۹. مفید، محمدبن محمد، ۱۴۱۳ق، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۱، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
11. Nye Jr., Joseph, 2011, **The future of power**, New York : public affairs.
- نمی برد» (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۹۹؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۳۶۶؛ ابن بابویه، ۱۴۰۶، ص ۲۵۰).
- با سعه مفهومی این دسته از روایات می توانیم استنباط کنیم که چنانچه کشورهای اسلامی، پشتیبان یکدیگر و دیگر اتباع مسلمان نباشند، طبق این سنت الهی، در سیاست خارجی به رابطه با دولت های مستکبر و طواغیت عالم مبتلا می شوند؛ بدون آنکه سودی از این روابط ببرند. ❑

پی نوشت

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و پژوهشگر مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع)

dr.araam@gmail.com.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. ابراهیمی خوجین، محمدتقی، «جایگاه همکاری های حمایتگرانه بین المللی در ارتقای دیپلماسی فرهنگی»، در: دهشیری، محمدرضا و دهقانی، سیدجلال و بهنام، سرخیل، ۱۳۹۲، جایگاه تکافل و رفتارهای حمایتگرانه در دیپلماسی فرهنگی، تهران: مؤسسه فرهنگی-هنری و انتشارات بین المللی الهدی.
۳. ابن بابویه، محمدبن علی، ۱۴۰۶ق، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، چاپ دوم، قم: دار الشریف الرضی للنشر.
۴. برقی، احمدبن محمدبن خالد، ۱۳۷۱ق، المحاسن، قم: دارالکتب الإسلامیة.
۵. دهشیری، محمدرضا و دهقانی، سید جلال و بهنام، سرخیل، ۱۳۹۲، جایگاه تکافل و رفتارهای حمایتگرانه در دیپلماسی فرهنگی، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات بین المللی الهدی.
۶. شریف الرضی، محمدبن حسین، ۱۴۱۴ق، نهج البلاغه، قم: هجرت.
۷. کوفی اهوازی، حسین بن سعید، ۱۴۰۲ق، الزهد، قم: المطبعة العلمیة.
۸. مازندرانی، محمدصالح بن احمد، ۱۳۸۲ق، شرح الکافی؛ الأصول و الروضة، تهران: المكتبة الإسلامیة.